

דף נא

'מותר להטמין את הצונן' — רש"י פרש בכל הסוגיא, שמטמין מאכל צונן כדי לשמור על צינתו, שלא יתחמם. ואולם הרמב"ם ושאר ראשונים פרשו שמטמין מאכל צונן כדי להפיג את צינתו או כדי שלא יצטנן ביותר. וכן נפסק להלכה, שמותר להטמין את הצונן אף בשבת, [ולעת הצורך מותר להטמין בשבת מאכל שחמו פחות מ'יד סולדת בו', כדי לשמור חומו]. אך דוקא בדבר שאינו מוסיף הבל, אבל דבר המוסיף הבל — אסור להטמין בו אף מבעוד יום, ואפילו צונן. וגם אם הועבר לכלי שני. (עפ"י פוסקים).

'כל שהוא נאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשולי נכרים' — ע' במובא בע"ז לח.

'אדם חשוב שאני' —

'... וכן בכל מקום שאמרו רז"ל 'אדם חשוב שאני', הכוונה מצד החיוב יעשה כן, כי אילו היו כל העולם שוה במזגם זה, היה הדין נכתב כן בתורה לכולם. נמצא, ענינים כאלה וכאלה נקראים 'לפנים משורת הדין' והוא דין גמור לההוא גברא'. (של"ה — 'בעשרה מאמרות' רא. וענין הוה כתב בשו"ת אחיעזר (ח"ד סח) ועוד, עפ"י הגמרא בב"מ פד).

דין 'אדם חשוב' שצריך להחמיר על עצמו, הובא בפוסקים לענין הלכות שונות. (ע' יו"ד סו"ס קצה; קנב, א ובש"ך סק"ב). אכן דעת כמה אחרונים שלענין בשולי עכו"ם בדבר הנאכל כמות שהוא חי, גם לאדם חשוב מותר, שהרי רב נחמן נהג בעצמו התר בדבר ורב יוסף החזיק בידו, ואף על פי שרבי אמי הקפיד — הלכה כרבים. (כן כתב הערוך-השלחן יו"ד ק"ג, יא, עפ"י פרי חדש ומגן אברהם ועוד). ואולם כמה אחרונים כתבו להחמיר. (וכן נקט בשו"ת שבט הלוי ח"ו קח, ג).

'טמן וכיסה בדבר שאינו ניטל בשבת או שטמן בדבר הניטל בשבת וכיסה בדבר שאינו ניטל...'

— ע' במובא לעיל מז, משא ומתן הנוגע לדברי רש"י כאן.

וע"ע פירושים אחרים מרש"י, בתוס' כאן, על המאור ועוד.

(ע"ב) 'ואין מרזקין לא את השלג ולא את הברד בשבת בשביל שיזובו מימיו' — שלש סברות

נאמרו כאן; דעת רש"י, משום שהוא מוליד בשבת ודומה למלאכה, שבורא המים הללו.

דעת הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א והר"ן, שאסור משום סרך פירות העומדים למשקים, שאסור לסחטם, ואף הברד והשלג למימיהם הם עומדים ולכך אסרו לרסקם ולהפכם בכך למים.

ודעת ספר התרומה (הלכות שבת — רלה. מחברו הוא רבנו ברוך מבעלי התוס' (המופיע הרבה בתוס' במסכת זבחים),

תלמיד הר"י, שהאיסור הוא משום 'מוליד'. ומכאן יצא לאסור ליתן שומן קרוש כנגד המדורה, לפי שנמחה ונעשה צלול. [באופן שיהא ניכר אחר כך, ולא מעורב ברוטב אחר]. והראשונים הקשו על

שיטתו זו. ולדעתם אין איסור בדבר זה, שהרי אינו עושה מעשה בידיים כמו המרסק שלג וברד.

ואמנם הרמ"א (שיח, טז) הביא את הדעה המחמירה, וכתב שבמקום הצורך אפשר להקל.

(על איסור מוליד, כללות ופרטות — ראה בספר שמירת שבת כהלכתה פרק כב הערה קמ, שחילק ענין 'מוליד' לחמש גדרים שונים).

לאור זאת כתבו פוסקים אחרונים לדון בעשיית קרח בשבת על ידי הכנסת מים למקפיא — שלפי

דעת רש"י ורוב הראשונים נראה שאין לאסור, שהרי לא אסרו אלא כשמרסק בידים, אבל כאן נעשה הקרח ממילא. ואף לפי דעת ספר התרומה יש מקום לומר שלא אסרו חכמים אלא במקום ששייך לעשות מעשה בידים, [ומשום שנראה כמלאכה, כדברי רש"י, ואפשר שאף סה"ת מודה לעיקר הסברה הזו], אבל דבר שהוא לעולם נעשה ממילא, כהעמדת מים במקום קר, אולי גם לשיטתו אין לחדש בזה איסור משום 'נולד'.

ועל כן כתבו הפוסקים שאמנם לכתחילה יש להחמיר בדבר, אבל במקום הצורך אפשר להקל, כי מעיקר הדין הלכה כרוב הראשונים שאין שייך בזה איסור 'נולד', אלא רק כשמרסק הקרח למשקה אסרו. (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ג נה. וכן האריך בספר שמירת שבת כהלכתה (י, ד ובהערה יד) בשם הגרשו"א שהעיקר להלכה להקל אלא שטוב להחמיר לכתחילה.

ובשו"ת דובב מישרים (ח"א נה) אסר משום נולד אף לדעת הרמב"ן. ולכן כתב בשש"כ לחוש לכתחילה כאמור, שכבר הורה זקן).

במיני אכלים אחרים, שאין דרכם להאכל כשהם קפואים, כגון חלב — מותר אף לכתחילה להקפיאם במקפיא, ואין שייך בהם 'נולד'. (שמירת שבת כהלכתה י, ה. וכן התיר שם (סעיפים ז ח) להפסיד או להקפיא גלידה בשבת, לפי שהיא נאכלת בשני האופנים, ואינה דומה לשלג ומים שהם כשני דברים שונים).

יוצא הגמל באפסר ונאקה בחטם ולובדקים בפרומביא וסוס בשיר' — מבואר בפרקנו, שכל כלי שהוא נצרך לשמירת הבהמה, אינו נחשב 'משאוי' ומותר שהבהמה תצא בו מרשות לרשות. [מלבד דברים שאסרו חכמים שמא יפלו ועלול האדם להעבירם ברשות הרבים. ויש דברים שנאסרו מפני שנראה כהולך עם הבהמה לחינגא, כלומר למכרה בשוק].

ובכלל 'שמירה', מבואר בהמשך הפרק, שמירה מפני הצננה או מכל צער אחר; שמירה על נקיון צמר הבהמה; וכן שמירה על הבהמה שלא תברח ותאבד, כמו אלו המנויים במשנה.

וברור שגם באופן שהבריחה מהבעלים היא טובתה של החיה, כצבי וכאיל, גם כן מותר שתצא באביזורים הללו השומרים עליה שלא תברח. (עפ"י הגרשו"א אייערבך — מובא בשמירת שבת כהלכתה פרק כו הערה כה).

ויש לחלק בין זה ובין מה שכתב החיי-אדם (נו, ח — מובא להלן נד) שאם קושר רגלי הבהמה באופן המצער אותה מאד, הגם שעושה כן כדי שלא תברח — הרי זה משאוי.

תגית זיהוי, הגם שהיא מסייעת בעקיפין לשמירת הבהמה, לידע מי הוא בעליה וכדו' — נראה שנחשבת כמשאוי ולא כשמירה, כדלהלן נח.

בעיקר איסור זה, שהבהמה יוצאת עם חפצים לרשות הרבים — חידש הפני-יהושע (כאן. ונראה שהולך לשיטתו זו להלן פז: כפי שכתב הגרז"ר בנגיס ח"ב סוס"י ח) שאינו אלא מדרבנן, כי מן התורה לא נאסרה מלאכת הבהמה בשבת בכל המלאכות האסורות לאדם, שהרי מעמיד אדם את בהמתו על עשבים בשבת, ותולשת ואוכלת, וכמו שדרשו (הובא ברש"י משפטים; תוס' להלן קכב.) 'למען ינוח — תן לו ניחה, להתיר שיהא תולש ואוכל, או אינו אלא יכבשנו בתוך ביתו — אמרת, אין זה ניחה אלא צער'. הרי שלא נאסרה אלא מלאכה גמורה, אבל הוצאה מרשות לרשות הריהי 'מלאכה גרועה', אלא שחכמים אסרו בכל הדברים שאינם עשויים לשמירתה, שהם נחשבים כתכשיט. וכבר נמצא כן בפסקי הרי"א (להלן קנג.), שנשיאת המשאוי אינה מלאכה כשאר מלאכות ואינו מוזהר מן התורה אלא כשהוא מחמר אחריה. [ובזה מתישבת תמיהת האחרונים מרפ"ו דפסחים, שלא הקשו בגמרא אלא מצד מחמר ולא משום שביית בהמתו].

ואולם מדברי הראשונים במסכת ע"ז (תוס' ורשב"א ועוד — דף טו. שו"ת הריב"ש כד) מבואר, שתפשו בפשיטות שהוא איסור תורה. (וכן מבואר בדברי הרשב"א והר"ן להלן קנג — כמו שהביא ב'מאור ישראל' כאן. וכן משמע מדברי הרמב"ם — שבת כ,א-ד.

ויתכן לומר מסברה, שגם לפי דעת הראשונים, אין איסור זה אמור אלא בדברים שהם ניתנים על הבהמה על ידי האדם, אבל בהמה שנוטלת דבר מעצמה באופן טבעי ויוצאת עמו לרשות אחרת, אפשר שאין כאן איסור כלל, אף מדרבנן, דומיא דתולשת ואוכלת. [ואולם אם אדם נתן עליה משא, גם אם אינה עושה מלאכה עבור בעליה אלא יוצאת כדרכה, משמע מהפוסקים שאסור, ודלא כמו שצדד במרכבת המשנה (שבת פ"ב). וכפי שכתב בשו"ת אמרי בינה ריש שבת; שבת הלוי ח"ט ק].

ושאלתי לרבנים שיחיו על דבר זה, וזו לשון הגר"ח קניבסקי שליט"א: לא נזכר בפוסקים חילוק בזה. ואילו הגר"א נבנצל שליט"א כתב: הדין עמו, ואפילו בלי חדושו של הפני-יהושע ובלי קשר עם כך שהוצאה מלאכה גרועה היא.

שוב ראיתי מה שהביא ב'שמירת שבת כהלכתה' (פרק כו הערה יב) מהגרשו"א, שכל דבר שהבהמה עושה מרצונה, אין שום חיוב על הבעלים למנעה.

'במתניתא תנא: לובדקאים וגמל יוצאין באפסר' — הובא זאת כדי להוכיח שנטירותא יתירתא כמשאוי, שהרי מכך שלובדקאים וגמל יוצאים באפסר, ואף על פי כן שנינו במשנה הגמל באפסר ולובדקאים בפרומביא — הרי משמע שגמל אינו יוצא אלא באפסר ולא בשמירה יתרה מזו, כגון בחטם. (רא"מ הורביץ. ומיושבת בזה תמיהת המהרש"א.

על פי דיוק זה יוצא שאין הגמל יוצא בפרומביא, שהיא שמירה יתרה, כחטם. והגמל-אברהם נסתפק בדבר, והט"ז פסק לאיסור, והא"ר מצדד להתיר, וכן הביא מהסמ"ג. 'באמת נראה דתלוי הענין, באם דרך הגמל לצאת בחול בפרומביא לשמירה, ואז מותר לצאת בשבת'. שער הציון שה את ח).

*

'במה בהמה יוצאה' — על ידי צדיק, המכונה 'מה', אפשר להוציא אל הפועל את הפנימיות הטובה שיש בפושעי ישראל המכונים 'בהמה'. כי באמת רק חיצוניותם רעה אבל תוכם טוב מאוד, וצדיק הדור יכול לקשר את חלק הטוב שבהם אל שורשם, ועל ידי כן הוא בורר האוכל מתוך הפסולת (ראשי תבות: בהמה). הוי ב'מה' — בהמה יוצאה. (בשם הרה"ק מלובלין — מובא ב'אבני זכרון' עמ' קמח)

ז'כל בעלי השיר יוצאין בשיר ונמשכין בשיר ומזין עלילה וטובלן במקומן' — על ידי שירה ושמחה בהתלהבות דקדושה, אפשר לצאת מכל מיני צרות, הדינים נמתקים, ונמשכים אליו יתברך. ומזין עליהן — נשפע עליהם שפע מזונות, כי כשהגבורות נמתקות באה פרנסה לעולם. וטובלן במקומן — השמחה משפיעה טהרה. (בשם דברי אמת — תרומה)

— '... אשר על כן נקרא התורה התורה שירה כנ"ל, שהיא כטבעת או אצעדה המקיף סדר שלם, זה רצוף אחר זה, חלק אחר חלק, ואם יחסר קצת ממנו הרי נחרב הסדר כולו, שאינו מעתה סדר שלם. וזה מצות בל תוסיף ובל תגרע...'. (מתוך דובר צדק עמ' 7)

וכן הלכה, שמותר לשלוף גם אם לא נשלפו מבעוד יום (רי"ף ועוד).
 ואולם לענין סכין התחובה בכותל המחובר לקרקע, כתבו הפוסקים להחמיר אם לא נשלפה מבעוד יום, כי אי אפשר שבשליפתה לא תרחיב את הפתח, והרי זה 'פסיק רישיה' במלאכה דאוריתא. (תרומת הדשן סד; שו"ע שיד, יב). אבל אם הסכין תחובה בכלים המיטלטלים, כיון שאין בנין בכלים, וגם היא מלאכה שא"צ לגופה יש מתירים (שו"ע שם סעיף א). אלא שכתבו אחרונים שהעולם נוהג איסור בדבר אם לא שלפה ונעצה מאתמול. ובמקום צורך גדול — מותר (עפ"י משנ"ב שם סקי"א).

ט. הטומן לפת וצננות באדמה — אינו חושש משום כלאים [כשטמנם תחת הגפן], ולא משום שביעית, ולא משום מעשר, (שאפילו התווספו בגדילתם על ידי כך, אין חיוב מעשר על אותה תוספת. תוס' — לפי שאין זו זריעה. וכן מותר ליטלן בשבת אם מקצת מהעלים מגולים, (שאוהו בחלק הגלוי ונוטל).
 א. אם מתכוין לזריעה — אסור בכל אלו (ראשונים). וגם אם לא השרישו — אסור ליטלם בשבת. רמב"ן).

ב. יש סוברים שאם האמהות טמונות לגמרי, אפילו העלים מגולים — הרי זו זריעה מעולה, לא התירו בכל האמור אלא אם מקצת מהאמהות מגולות (הערוך בשם רה"ג. אבל התוס' ועוד ראשונים חולקים).

ג. כתב הר"ן, אפילו השרישו באדמה אין חייב משום כלאים וכו', לפי שאין זו דרך זריעה, כי דרכם להיטמן באגודה. ואולם לענין שבת אם השרישו אסור ליטלם משם.

דף נא

עב. א. מה דין הטמנה בשבת עצמה, בחם ובצונן?
 ב. הטמין מבעוד יום ונתגלה — מהו להטמינו שוב?
 ג. מהו להוסיף בשבת על הטמנה הקיימת כבר, או להחליף את הטמנה?
 ד. פינה המאכל ממיחם למיחם — האם מותר להטמינו?
 ה. מהו להניח מיחם על גבי מיחם בשבת, וכן בקדרה?
 ו. האם מרסקים או מפשירים שלג וברד בשבת?
 א. אסרו חכמים להטמין בשבת, אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, (גזרה שמא ירתיח. לד. כגרסת רש"י). אבל מטמין אדם את הצונן (שלא יתחמם. רש"י. ושאר ראשונים פרשו: שלא יצטנן ביותר או כדי להפיג צינתו), אפילו דבר שדרכו להטמין לחממו, כגון תבשיל (רב יהודה אמר שמואל). ובתחילה רבי אסר להטמין את הצונן, (וכן שנינו בתוספתא), עד ששמע בשם רבי יוסי להתר. וכן נהג רב נחמן.

ב. כסרו ונתגלה — מותר לכסותו.
 בין אם נתגלה בשבת בין נתגלה מבעוד יום. וגם אם גילהו בידים בשבת — מותר להטמינו שוב (תוס').
 מותר להעביר מהטמנה זו להטמנה אחרת (שו"ת שבט הלוי ח"ח מא, עפ"י רעק"א ופרי מגדים).

ג. אף על פי שאסרו חכמים להטמין משחשכה, אם בא להוסיף על הטמנתו — מוסיף. רשב"ג אומר: נוטל את הסדינים ומניח את הגלופקין (= שמיכת צמר עבה. הערוך), ולהפך. כתבו התוס' שלפי תנא קמא, אין התר להחליף אלא להוסיף על הקיים בלבד. ואולם להלכה כתבו הפוסקים כדברי רשב"ג, שמותר בכל אופן.

ד. היה רשב"ג אומר: לא אסרו להטמין אלא אותו מיחם שהוחם בו, אבל פינה ממיחם למיחם — מותר, לפי שהוא עושה מעשה לקררו, ודאי אין לגורו בזה שמא ירתיח. הפוסקים נקטו להלכה שמדובר בדבר חם, שפינהו לכלי שני, ומותר להטמין. ודוקא בדבר שאינו מוסיף הבל, אבל בדבר המוסיף הבל אסור אף בכלי שני, ואפילו מבעוד יום (עפ"י ר"ן ועוד).

ה. מניחים בשבת מיחם (נחושת) על גבי מיחם וקדרה (חרס) על גבי קדרה. וטח את פיה בבצק — ולא בשביל שיחמו אלא בשביל שיהו משומרים. ובמקום שיכול להגיע לחום שהיד סולדת בו — מחלוקת הראשונים אם מותר להעמיד להפשרה. ולהלכה נקטו הפוסקים לחומרא. יש גורסים שאין מעמידים מיחם על גבי קדרה, כי הקדרה מרבה חמימות במיחם, אבל בתוספתא הגרסה שמותר (רש"י).

ו. אין מרוקין (= מרסקים) לא את השלג ולא את הברד בשבת, בשביל שיוזבו מימיו, אבל ניתן לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש. — שהשלג המופשר אינו ניכר לעצמו. וכתבו הפוסקים שאפילו אם אינו מרסק בידים, לכתחילה יש לחוש בדבר אם המים המופשרים ניכרים לעצמם. מכאן יש לזהר שלא לרחוץ בשבת ידיו במים שנתקשו, שאי אפשר שלא ירסק הברד. וכל הזהיר תבוא עליו ברכה (תוס').

פרק חמשי; דפים נא — נב

- עג. א. באלו מיני מוסרות ושלשלאות, יוצאת הבהמה בשבת?
ב. האם בהמה יוצאת בשבת באביורי שמירה שאין בהם די לשמרה, או אלו המהוים שמירה יתרה מכדי הצורך?
א. לפי שאדם מצווה על שביבת בהמתו, (למען ינוח שורך וחמרך. עתוס' ועוד. ויש סוברים שיש בדבר גם 'לאו' דלא תעשה כל מלאכה... ובהמתך — ע' רש"י ור"ן ע"ז טו.), אסור שבהמתו תצא לרשות הרבים ומשא עליה, אבל כל דבר שהוא צורך שמירתה, ודרכה לצאת בו — מותר. וזהו ששנינו: יוצא הגמל באפסר (= מוסרה, תבל הקשור בצואר) ונאקה [לבנה, שהיא קשה להשתמר] בחטם (חח מברזל הקבוע בחטמה של הבהמה) ולובדקאים [= חמור לובי, שהוא פראי] בפרומביא (מושכת רסן העשוי מברזל) וסוס בשיר (= אצעדה סביב צוארו, אליה נקשרת רצועה).